

Ceterum censeo...

Relațiile arhivistice ruso-române în perioada 1990-2014

Octavian Dascăl

Keywords: *National Archives, ROSARHIV, ROSSIKA, Microfilmed Documents, Joint Romanian-Russian Committee, Archival Claims and Retrocessions, The Romanian Treasure*

Având drept teme instrumentarul bibliografic și metodologic constituit în special din documentația oficială înregistrată la Arhivele Naționale, acest studiu propune radiografierea relațiilor din ultimii aproape douăzeci și cinci de ani dintre Arhivele Naționale ale României și Agenția Federală de Arhivă a Federației Ruse (ROSARHIV). Ne raliem de la bun început convingerii că o abordare de substanță nu poate trece cu vederea tabloul sincronic vast al relațiilor politice dintre cele două state. Prin prisma intereselor mutuale arhivistice și științifice, reflectate în negocierile bilaterale și în prevederile tratatelor de colaborare, trebuie reliefate formele și principalele momente din derularea cooperării. rezultatele atinse – contextualizate în peisajul relațiilor politice sovieto-române, apoi ruso-române, și marcate de fluctuațiile în atitudinile și mentalitățile factorilor decizionali ai Arhivelor. Un obiect de analiză este conturat, totodată, de structura organizatorică actuală a ROSARHIV și de principalele direcții și tendințe din relațiile sale internaționale, în ideea identificării perspectivelor de relansare a raporturilor reciproc avantajoase dintre cele două instituții, bazate pe deschidere, dialog și comunicare permanentă, într-un climat de încredere ambivalentă.

Introducere

Avantajul major al dezvoltării bunelor relații cu Agenția Federală de Arhivă se deduce din faptul că în nicio altă țară vecină nu se găsește un număr mai mare de documente și valori materiale și culturale românești ca în arhivele, bibliotecile și muzeele din Federația Rusă. Documente ce aparțin Fondului Arhivistic Național au ajuns în Rusia în anii ocupației Principatelor Române (1806-1812), apoi cu prilejul depunerii tezaurului României în Rusia (1916-1917) și, în sfârșit, prin luarea în posesie de către Armata Roșie a unor arhive la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. O parte însemnată a valorilor documentare s-a întors în țară odată cu stabilirea relațiilor diplomatice româno-sovietice în 1934, apoi câteva fonduri de documente („Cabinetul Militar al lui I. Antonescu”, „Marele Stat Major al Armatei” au fost restituite României în anii 1958 și 1962. În conjunctura relaxării intervenite prin retragerea trupelor sovietice din România (1958), câțiva cercetători români agreați de regimul „democrației populare” – Victor Rață, Petre Grosu, Ion

Ardeleanu, I.I. Marinescu, Ion Lupescu ș.a.¹ – au studiat în arhivele și muzeele din URSS.² De asemenea, în anii '70, la invitația Direcției Principale de Arhivă de pe lângă Sovietul de Miniștri al URSS, la Moscova au mers și câțiva delegați ai Direcției Generale a Arhivelor Statului, cu scopul „de a depista documente referitoare la istoria României”. La Arhiva Centrală de Stat Istoric-Militară, Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie și la Arhiva Centrală de Stat a Actelor Vechi li s-au pus la dispoziție documente din perioada 1809-1819 cu privire la ocupația militară rusă asupra Moldovei și Valahiei în contextul războiului ruso-turc din 1806-1812 și al războiului ruso-turc din 1877-1878, la preparativele diplomatice pentru independența României, la mișcarea revoluționară și revoluționarii români de la începutul secolului al XX-lea ș.a.³ Până în 1989 au fost aduse în țară copiile microfilmate a 33.500 de documente din fragmentele de fonduri și colecții românești reținute de URSS, reflectând cu precădere istoria Partidului Comunist Român din vremea ilegalității și păstrate în arhiva Internaționalei a III-a Comuniste (KOMINTERN) din custodia Institutului Marxism-Leninismului de pe lângă CC al PCUS: Arhiva Centrală de Partid.⁴ În intervalul 1991-2005 institutul a trecut prin două reorganizări și comasări. Documentele ce privesc mișcarea comunistă românească au ajuns la Centrul Rus de Păstrare și Studiere a Documentelor Istoriei Recente (Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории: РЦХИДНИ), transformat, la rândul lui, în 1999, în Arhiva Rusă de Stat a Istoriei Social-Politice (Российский государственный архив социально-политической истории: РГАСПИ). Bogata bibliotecă a Institutului Marxism-Leninismului de pe lângă CC al PCUS este actualmente o filială a Bibliotecii Istoric-Publice de Stat a Rusiei și păstrează material arhivistic și bibliografic românesc încă neexplorat.

Posibilitățile ivite prin prăbușirea comunismului în România au facilitat în forurile științifice și academice abordarea deschisă a temei tabu a restituirii documentelor românești. Subiectul se înscrie în contextul european al dezbaterilor din jurul problematicii retrocedării de către Federația Rusă a următoarelor categorii de documente: arhivele confiscate de Uniunea Sovietică în anii celui de-al doilea război mondial din fostele țări inamice (Germania, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Finlanda, România, Bulgaria); arhivele unor instituții politice și diplomatice din alte state (Franța, Elveția), aflate în Rusia în momentul instaurării puterii sovietice;

¹ Vezi Arhivele Naționale. *Nota* lui Ion Ardeleanu din 12 noiembrie 1992.

² Muzeul Central „V.I. Lenin” din Moscova (începând din 1993: Muzeul „V.I. Lenin” din Moscova). Muzeul Central al Revoluției din Octombrie (astăzi: Muzeul de Stat Central de Istorie Contemporană al Rusiei). Sala Armelor a Muzeului-Tezaur din Kremlin. Muzeul Ermitaj (în prezent: Instituția de Stat Federală de Cultură „Ermitaj” din Sankt-Petersburg). Biblioteca Publică de Stat „M.E. Saltykov-Șcedrin” (astăzi: Biblioteca Națională a Rusiei). Arhiva de Stat Centrală de Literatură și Artă (azi: Arhiva Rusă de Stat de Literatură și Artă, inclusă, alături de alte instituții de arhivă și muzee de renume, în Corpusul Public al Obiectelor deosebit de valoroase din Moștenirea culturală a Popoarelor Federației Ruse).

³ Gabriela Mărășoiu, Maria Soveja, *Cercetări în arhivele de peste hotare. URSS*, în „Revista Arhivelor”. XL (LV), nr. 4 (1978), p. 463.

⁴ Arhivele Naționale: Marcel D. Ciucă, *Raportul privind deplasarea delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova în perioada 21 februarie-14 martie 1993* (datat la 19.03.1993).

fonduri arhivistice și bunuri culturale confiscate de către ocupantul german din state ca Austria, Luxemburg, Olanda, Italia, Belgia, Ungaria, Ucraina și ajunse astfel în URSS.⁵ În primii ani ai democratizării și deschiderii atinse în timpul primului președinte al Federației Ruse, B.N. Elțin, statele menționate au negociat restituirea în anumite condiții a bunurilor confiscate, stipulând-o fie în tratate de cooperare, fie în acorduri directe încheiate între instituțiile de resort.⁶ Procesul este anevoios și complicat din cauza prevederilor restrictive ale legislației rusești privind restituirile sau desecretizarea documentelor ori din cauza conservatorismului Parlamentului rus, însă, sub o formă sau alta, el continuă și în zilele noastre. Oarecum în dezacord cu principiul *restitutio in integrum*, partea rusă și-a manifestat întreaga disponibilitate pentru înlesnirea condițiilor de acces la documentele revendicate și pentru microfilmarea documentelor de arhivă în folosul statelor interesate; în egală măsură, s-a arătat receptivă la promovarea proiectelor internaționale de creare a instrumentelor moderne (electronice) de informare științifică și de prelucrare arhivistică „în comun” a unor fonduri arhivistice, cum ar fi proiectul digitalizării arhivei KOMINTERN sau a documentelor create în cadrul organismelor de cooperare internațională care și-au încetat activitatea (Consiliul Ajutorului Economic Reciproc, Organizația Tratatului de la Varșovia).

I. ROSSIKA

Agenția Federală de Arhivă a Rusiei manifestă o preocupare deosebită pentru documentele privitoare la istoria Rusiei și a poporului rus, existente în arhivele, muzeele, bibliotecile, universitățile, colecțiile publice și private de peste hotare, precum și pentru actele ce provin de la populația de origine rusă stabilită definitiv în alte țări. Ultimele sunt documente ale unor comunități ruse din străinătate, arhive ale instituțiilor și organizațiilor țariste, ale Guvernului Provisoriu ori ale organizațiilor antisovietice din anii celui de-al doilea război mondial, ale personalităților care au luat calea exilului începând din 1917.

Emigrația este un fenomen comun tuturor țărilor și popoarelor, însă în istoria rusă a avut un rol deosebit. În nicio altă mare țară din lume emigrările celei mai active și civilizate categorii sociale nu a dobândit un caracter de masă. După revoluția din 1917 și războiul civil din 1918-1920, în afara hotarelor Rusiei s-au pomenit fruntașii vieții publice și culturale, cei mai buni scriitori, oameni de știință, arhitecți, muzicieni, militari etc. Reprezentanții tuturor valurilor emigrației au creat arhive publice și private. O cantitate impresionantă se află în SUA (enumerăm doar: Arhiva Națională a SUA, Institutul Hoover, Biblioteca Congresului, Arhiva Istoriei și Culturii Ruse Est-Europene de pe lângă Universitatea din Columbia, Biblioteca Universității Harvard, Muzeul Culturii Ruse din San Francisco, Muzeul și Arhiva Societății „Patria”); acte valoroase se găsesc în arhivele Germaniei, Poloniei, Cehiei, Bulgariei, Serbiei, Elveției, Franței, Marii Britanii, Chinei ș.a.

⁵ Vezi pe larg O. Dascăl, *Demersurile Arhivelor Naționale ale României pentru cercetarea și recuperarea unor fonduri de documente românești din arhivele Federației Ruse (1992-2004)*, în „Revista Arhivelor. Archives Review”, LXXXVI (2009), nr. 1, p. 28-53.

⁶ *Ibidem*.

În paralel cu formarea arhivelor emigrației ruse în străinătate, în arhivele din Uniunea Sovietică avea loc un proces sistematic de adunare și formare a acestui complex documentar, ale cărui baze au fost puse prin aducerea de la Praga, în anul 1945, a Arhivei Istorice Ruse din Străinătate (Российский заграничный исторический архив: РЗИА). Însușind aproximativ 50.000 de u.a., această arhivă prețioasă a fost făcută cadou Academiei de Științe a URSS de către guvernul comunist cehoslovac, cu ocazia aniversării a 220 de ani de la înființarea înaltului for științific. La Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie (Центральный государственный архив Октябрьской революции: ЦГАОР, 1961-1992), instituție ce a preluat toate arhivele-captură de război, s-a constituit fondul arhivistic omonim; desecretizat în 1987, acesta poate fi studiat astăzi la Arhiva de Stat a Federației Ruse (Государственный архив Российской Федерации: ГАРФ).⁷ Cele mai multe fonduri arhivistice ale emigrației, originalele sau copiile documentelor, sunt concentrate în prezent în instituțiile de arhivă din patru mari orașe: Moscova și Sankt-Petersburg (arhivele emigrației ruse europene), apoi Habarovsk și Vladivostok (arhivele documentării emigrației din America și China).⁸ Interesul rus pentru aducerea în țară a moștenirii documentare a emigrației ruse, ca parte integrantă a arhivei numite „*Rossika* arhivistică de peste hotare”, s-a menținut constant în perioada sovietică, a crescut după anul 1991 și s-a concretizat în cercetări sistematice în arhivele străine și în realizarea unei bănci de date pentru sistematizarea informațiilor.⁹

II. 1990-1992: entuziasmul primilor ani; acțiuni diplomatice și arhivistice românești în URSS

Blocajul din comunicarea româno-sovietică, instalat prin tentativa lui M.S. Gorbaciov de a reforma comunismul în a doua jumătate a anilor '80, a luat sfârșit în decembrie 1989. Bucureștii și-au propus să abordeze un nou tip de legături cu Uniunea Sovietică, în care să primeze raporturile normale și firești, și pe cât posibil să se evite reluarea subiectelor sensibile care ar fi putut afecta imaginea favorabilă a *Perestroikăi* în Occident. Schimbările radicale din societatea sovietică au avut puternice ecouri în lagărul socialist. Deja la 7 iunie 1990, în cadrul Consfătuirii de la

⁷ Vezi <http://www.statearchive.ru/>; Arhiva de Stat a Federației Ruse (Государственный архив Российской Федерации: ГАРФ) a fost creată în 1992 prin preluarea documentelor tuturor organelor superioare ale puterii și administrației de stat din URSS și RSFSR, deținute anterior de Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie: astăzi se numără printre cele mai mari instituții de arhivă din Federația Rusă, care păstrează aproximativ 6 milioane de dosare privind istoria Rusiei din perioada secolelor XI-XX, completată permanent prin preluări ale documentelor organelor superioare ale puterii și administrației de Stat din Federația Rusă.

⁸ Vezi http://www.vniidat.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1519:2012-02-17-09-26-20&catid=197:2010-06-10-10-43-16&Itemid=627.

⁹ Vezi pe larg: A.V. Попов, *Русское зарубежье и зарубежная архивная россика* (Străinătatea rusă și „rossika” arhivistică de peste hotare), în „Новый журнал” New York, nr. 230 (2003), pp. 217-245 (http://zarubezhje.narod.ru/texts/popov_rossica.htm); V.P. Kozlov, *Зарубежная архивная Россика: проблемы и направления работы* („Rossika” arhivistică de peste hotare: probleme și direcții de activitate), în „Новая и новейшая история”, nr. 3 (1994), p. 13-23.

Moscova a Comitetului Politic Consultativ al statelor-membre ale Tratatului de la Varșovia, țări ca Ungaria, Polonia și Cehoslovacia – care vor alcătui viitorul „grup de la Vișegrad” (12 februarie 1991) – s-au exprimat pentru transformarea radicală a organizației, mergând până la desființarea ei, aspect care practic a marcat începutul desprinderii din orbita Moscovei și al apropierii de Europa Occidentală și NATO.

Nu la fel au stat lucrurile în cazul românesc. În timp ce partenerii din lagărul socialist au inițiat negocieri cu guvernul sovietic pentru stabilirea termenilor lichidării structurilor militare ale Organizației Tratatului de la Varșovia și ai retragerii trupelor sovietice staționate în unele dintre țările lor, România era singurul aliat ce pleda pentru prezervarea într-o formă modificată a unor relații politice și militare speciale cu URSS.¹⁰ Strategia sovietică viza în acel moment transformarea Pactului de la Varșovia dintr-o organizație politico-militară într-una politică și înființarea unui nou organism economic în locul defunctului CAER, apoi constituirea unui sistem de securitate acoperit de „tratamente bilaterale de prietenie și cooperare” între URSS și vecini, urmărind scopul consolidării zonei tampon cu Europa Occidentală.

Întregul an 1990 a consemnat o dinamică ieșită din comun a contactelor bilaterale româno-sovietice. Punctul culminant al rundelor de negocieri¹¹ pentru semnarea *Tratatului de colaborare, bună vecinătate și prietenie dintre România și URSS* l-a constituit episodul discuțiilor confidențiale dintre consilierul pe probleme de politică externă al președintelui Ion Iliescu, Ioan Mircea Pașcu (7-9 februarie 1991), și Vadim V. Zagladin, consilier pe probleme internaționale al lui M.S. Gorbaciov.¹² Conținutul *Notei de convorbiri*¹³ redactate de M. Zagladin pentru M.S. Gorbaciov, contestat vehement și astăzi de către protagonistul român al întâlnirii, surprinde fără dubii natura relațiilor dintre cele două țări la acel moment.

Prioritatea diplomației românești, așa cum era dictată de Frontul Salvării Naționale la începutul anilor '90, inaugurată în realitate încă de către N. Ceaușescu la sfârșitul anilor '80, era menținerea Uniunii Sovietice și a influenței sale în lagărul socialist prin reconfigurarea sistemului de alianțe în jurul acesteia, politică ce și-a dovedit falimentul până la finele anului 1991, când colosul sovietic se prăbușea. Există explicații ale acestui straniu precedent în relațiile cu Uniunea Sovietică. În

¹⁰ Vezi pe larg Mioara Anton, *Documente Diplomatice Române. România și Tratatul de la Varșovia. Conferințele miniștrilor Afacerilor de Externe și ale adjunctilor lor (1966-1991)*, Seria a III-a. București, Alpha Mdn. 2009, pp. 1216-1221.

¹¹ La 6 ianuarie 1990, E.A. Șevarnadze, ministrul Afacerilor Externe al URSS, a întreprins o vizită oficială în România, iar la 13 februarie 1990 la București s-a aflat P.I. Mostovoi, locțiitorul președintelui Sovietului de Miniștri al URSS. Aproape imediat după aceea au luat drumul Moscovei Sergiu Celac, ministrul de Externe (8 martie), Andrei Pleșu, ministrul Culturii (21 martie), Victor Stănculescu, ministrul Apărării (9-10 aprilie) și Al. Mărgăritescu, ministrul Comerțului Exterior (26-27 aprilie).

¹² <http://www.revista22.ro/documentul-nefabricat-10159.html>; <http://www.revista22.ro/sfrsitul-unei-tiranii-si-nceputul-unei-mistificari-istorice-revelatiile-unui-document-ignorat-9584.html>.

¹³ Documentul se păstrează în arhiva Fondului Internațional de Cercetări Social-Politice și Politologice (Fondul „Gorbaciov”), fondul 3 – „Materialele lui V.V. Zagladin (1985-1992), opusul 1, dosarul 7.307 (Международный фонд социально-экономических и политологических исследований – Гобачев-Фонд), ф. 3 – Материалы В.В. Загладина. 1985-1992 гг., оп. 1, д. 7307 – Справка о беседе 9.02.1991 г. с Июном Мирча Пашку, Румыния, советник президента).

primul rând, în decembrie 1989 puterea politică a fost acaparată în România nu de către adversarii regimului comunist, ci de reprezentanții aceleiași elite comuniste, care, în absența unor imperative politico-ideologice pro-occidentale conturate, au optat pentru menținerea relațiilor accentuate cu Moscova și nu pentru o reorientare radicală în direcția Vestului. Apoi, spre deosebire de situația din comunitatea socialistă, schimbarea de putere din România s-a înfăptuit printr-o lovitură de stat care nu a fost urmată de înnoirea radicală a elitei politice. Evenimentele interne din 1989-1990 au consolidat imaginea negativă a țării în Occident: „procesul” lui N. Ceaușescu, mineriadele din ianuarie-februarie de la București, conflictele interetnice de la Târgu-Mureș din martie 1990, alegerile din mai 1990 pe fundalul relațiilor tensionate cu partidele de opoziție ș.a. În sfârșit, mizând în continuare pe rolul conducător al Uniunii Sovietice în raport cu lagărul socialist – în pofida faptului că aceasta se afla în realitate pe marginea prăpastiei –, sau pe sprijinul pe care aceasta putea ori dorea să-l acorde unei economii românești puternic afectate de criza economică, politicienii români au demonstrat lipsă de clarviziune politică și o certă inerție în gândire. În plus, Europa a perceput drept echivoce orientarea și culisele strategiei „echilibrului între Puterile regionale”, orientare și, respectiv, strategie urmate de către structura guvernamentală al cărei lider incontestabil era Ion Iliescu; tendința a ghidat, de altfel, în mod tradițional cursul politicii externe a României. Cu numai o zi înainte de întrevvedere Pașcu – Zagladin, România, ultima dintre statele-membre, a consimțit la lichidarea Pactului de la Varșovia.¹⁴ La 25 februarie 1991, în cadrul consfăturii de la Budapesta a Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, Ministrul de Externe Adrian Năstase semna pentru lichidarea structurilor militare ale alianței, în timp ce tocmai finalizase negocierile cu partea sovietică pentru semnarea controversatului *Tratat de colaborare, bună vecinătate și prietenie dintre România și URSS* (5 aprilie 1991), care la art. 4 stipula că „URSS și România nu vor adera la vreo alianță îndreptată una împotriva alteia...”¹⁵

Dinamica ieșită din comun a contactelor sovieto-române din 1990-1991 nu a ocolit nici Arhivele. În martie 1991, premierul Petre Roman și prim-ministrul Valentin Pavlov au semnat un „program de schimburi culturale” care a inclus și Arhivele Statului. Partea română și-a propus, cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe și al Ambasadei României la Moscova, să copieze o cantitate cât mai mare de documente despre istoria națională, existente în cele mai importante arhive rusești, precum și să recupereze documentele originale înstrăinate.¹⁶ Disponibilitatea sovietică s-a manifestat din plin în timpul discuțiilor din 27 decembrie 1991 dintre ambasadorul român la Moscova, Vasile Șandru, și vicepreședintele Comitetului pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Sovietul de Miniștri al Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse (ROSKOMARHIV), istoricul Anatoli S. Prokopenko. Acesta a pus la dispoziție lista celor șazeci și șapte de localități din URSS unde au fost

¹⁴ Mioara Anton, *op. cit.*, p. 1221.

¹⁵ <http://arhiv.inpravo.ru/data/base311/text311v152i817.htm>.

¹⁶ Arhivele Naționale. *Nota* nr.15/4347/10.06.1992 a Ministerului Afacerilor Externe – Direcția Culturală către Direcția Generală a Arhivelor Statului; *nota* nr. 6760/31.08.1992 a Direcției Generale a Arhivelor Statului către Ministerul Afacerilor Externe – Direcția Culturală.

înmormântați prizonierii de război români și tabelul persoanelor civile arestate și deportate din România. Oficialul sovietic a mai precizat că în arhivele rusești¹⁷ se află dosarele personale ale tuturor prizonierilor de război și ale civililor români arestați, care conțin informații complete despre numele și datele personale ale tuturor celor decedați, în special ale ofițerilor (inclusiv cauzele decesului), precum și elemente referitoare la condițiile de viață, alimentația și sănătatea deținuților, ori la activitatea desfășurată în rândul lor de către reprezentanții PCR.¹⁸ Prokopenko a dat asigurări ambasadorului Șandru că întreaga documentație poate fi studiată de istoricii români – contrar restricțiilor impuse prin statutul său de „arhivă secretă” de către Arhiva Centrală de Stat (Specială) –, pentru aceasta fiind nevoie doar de o cerere adresată de guvernul român lui B.N. Elțin, „așa cum au procedat, în situații similare, guvernele Germaniei, Italiei, Ungariei.”¹⁹ Din păcate, cercetătorii nu au profitat atunci în bună măsură de oferta sovietică, iar la scurt timp după aceea documentele-trofeu de război au fost restituite Germaniei. Aria preocupărilor lor a îmbrățișat cu preponderență, vreme de aproape două decenii, alte teme istorice, minimalizând importanța studierii aprofundate a arhivelor militare sovietice. Astfel, cea dintâi lucrare științifică competentă despre destinul tragic al prizonierilor români în URSS a văzut lumina tiparului abia în anul 2013, fiind elaborată de un colectiv de autori coordonat de fostul consilier II al Ambasadei României la Moscova, istoricul basarabean Vitalie Văratec, în temeiul prevederilor acordului din 2010 privind colaborarea științifică dintre Institutul Diplomatic Român și Arhiva Rusă de Stat Militară.²⁰

Timp de un deceniu, suportul juridic al relațiilor dintre instituțiile de arhivă ale României și Rusiei a fost *Acordul de colaborare între Direcția Generală a Arhivelor Statului din Ministerul de Interne al României și Comitetul pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse* (din 23 aprilie 1992), un act juridic contractual cu valoare de „înțelegere”, guvernat de normele dreptului internațional în vigoare și întrunind elemente esențiale ca: subiectele sau părțile participante (ROSKOMARHIV și Ministerul român de Interne prin Arhivele Statului), voința liber exprimată a părților, „reflectată în năzuința comună de dezvoltare a colaborării reciproc avantajoase”, obiectul precis delimitat (arhivele) și realizabil (în special în sfera activității de cercetare științifică și a publicării unor culegeri de documente de interes comun), cu termen de valabilitate (3 ani) și posibilitatea

¹⁷ Arhiva Centrală de Stat (Specială) a URSS (Центральный государственный (Особый) архив СССР) a fost înființată în 1946 pentru păstrarea fondurilor și colecțiilor confiscate de la Germania și din țările Europei de Est. Ulterior, arhiva a fost completată cu documente ale organelor care aveau în competență prizonierii de război și persoanele internate în lagăre, organe subordonate Direcției de Stat pentru Afacerile Prizonierilor și Internaților (ГУПВИ МВД СССР). Până în februarie 1990, Arhiva Centrală de Stat (Specială) era o instituție secretă: abia în iulie 1992 a fost transformată în Centrul de Păstrare a Colecțiilor Istorigo-Documentare și deschisă cercetătorilor.

¹⁸ Arhivele Naționale, *Telegrama* nr. 044973/28.12.1991 a Ambasadei României la Moscova către Ministerul Afacerilor Externe.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Vitalie Văratec (coord.), *Prizonierii de război români în Uniunea Sovietică. Documente (1941-1956)*. București, Monitorul Oficial, 2013.

prelungirii lui.²¹ Acordul a fost negociat la Moscova de către împuternicitul Arhivelor Statului, ambasadorul Vasile Șandru, și semnat în timpul vizitei directorului general Ioan Scurtu în capitala rusă (17-24 aprilie 1992).²² Exemplarul în limba română al acordului, dactilografiat de către secretarul I, consilier diplomatic al Ambasadei României la Moscova, Vasile Buga, participant la discuții în calitate de translator al delegației române, conține în titlu o eroare de traducere: „Federației Rusiei”, în loc de „Federației Ruse”.

În relațiile sale ulterioare, I. Scurtu a zugrăvit în culori romantice vizita sa la Moscova și împrejurările semnării acordului²³, accentuând importanța articolului 6, în care se consemna angajamentul reciproc de restituire a documentelor aparținând celeilalte părți: „Părțile sunt de acord că documentele asupra cărora se va stabili dreptul de proprietate al celeilalte părți să fie restituite proprietarului de drept. Restituirea acestor documente se va face pe baza unor înțelegeri corespunzătoare”.²⁴ Atât I. Scurtu, cât și mass-media românești au supraevaluat acest articol, după cum se constată chiar din interviul acordat corespondentului TVR la Moscova, Liviu Iurea, în ziua semnării: actul părea să bifeze un „moment istoric care deschide calea înlăturării unor nedreptăți ale trecutului”, sau trecea drept un document oficial care consemnează „disponibilitatea rușilor de a ne înapoia documentele care fac parte din Fondul Arhivistic Național al României”. Peste ani, I. Scurtu mărturisea că a folosit deliberat propoziția: „s-a deschis calea spre retrocedarea acelei părți a tezaurului românesc transportat la Moscova în 1916-1917, care este reprezentată de arhive”, mizând pe „impactul pe care o va avea asupra publicului românesc”.²⁵ Este necesar să precizăm că principiul restituirii documentelor proprietarului de drept nu era o noutate în practica înțelegerilor similare încheiate cu ROSKOMARHIV de către alte instituții de arhivă interesate de recuperarea documentelor proprii. Lectura atentă a articolului care a creat euforie în țară îi dezvăluie mai degrabă caracterul solemn declarativ decât pe acela de sursă de drept, de natură să producă efecte juridice prin crearea unor obligații între semnatori. De altfel, din raționamente politice, partea română a amânat declanșarea demersurilor pentru materializarea prevederilor art. 6 referitoare la restituirea documentelor de arhivă către proprietarul lor de drept. La 14 mai 1992, ministrul de atunci al Internelor, Victor Babiuc, a înaintat o *Notă* premierului Theodor Stolojan, cu propunerile:

1) constituirea *Comisiei* compuse din specialiști de la Arhivele Statului și Academia Română, de la principalele Facultăți de Istorie din țară, de la Arhiva

²¹ Arhivele Naționale, *Acordul de colaborare între Direcția Generală a Arhivelor Statului din Ministerul de Interne al României și Comitetul pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse* (23 aprilie 1992).

²² Arhivele Naționale, *Nota nr. 546/23.01.1992 a Direcției Generale a Arhivelor Statului către Comitetul de Stat pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse*.

²³ <http://www.revistaclipa.com/7714/2013/01/repere-academice/un-document-pentru-istorie-moscova-23-aprilie-1992> și <http://www.ioanscurtu.ro/un-document-pentru-istorie-moscova-23-aprilie-1992-ii/>.

²⁴ Arhivele Naționale, *Raportul nr. 3642/29.04.1992 al Direcției Generale a Arhivelor Statului privind vizita delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova* (17-24 aprilie 1992).

²⁵ <http://www.ioanscurtu.ro/un-document-pentru-istorie-moscova-23-aprilie-1992-ii/>.

Ministerului Apărării Naționale, a Ministerului Afacerilor Externe, a Serviciului Român de Informații, precum și de la arhiva Academiei Române și Biblioteca Națională, cu obiectivul de a elabora într-un termen scurt un documentar referitor la arhivele românești transportate în Rusia în 1917 și în 1944, la partea restituită în 1935 și 1957-1958 și la arhivele nerestituite, pe cât posibil cu precizarea locului în care se află ele pe teritoriul Federației Ruse;

2) alocarea în bugetul Ministerului de Interne a sumei de 100.000 de dolari, destinate Arhivelor Statului, pentru microfilmarea a cca. 250.000 de cadre din documentele arhivei KOMINTERN (deținute de către Centrul Rus pentru Păstrarea și Studierea Documentelor de Istorie Contemporană – fosta arhivă a CC al PCUS), din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al URSS (al Federației Ruse) și din Arhiva KGB;

3) inițierea de către Ministerul Afacerilor Externe al României a demersurilor oficiale pe cale diplomatică pentru retrocedarea documentelor aflate în arhivele Federației Ruse, care aparțin de drept statului român.²⁶ Rezoluția surprinzătoare, aplicată pe actul de mai sus de către Theodor Stolojan pentru miniștrii Internelor și Afacerilor Externe (Victor Babiuc și Adrian Năstase) a fost următoarea: „Vă rog propuneri (pct. 3 nu trebuie neapărat realizat în 1992)”.²⁷ Mai mult, despre restituirea documentelor de arhivă nu mai amintește nimic următorul document juridic încheiat între România și Rusia, *Acordul între Guvernul Federației Ruse și Guvernul României privind colaborarea în domeniul culturii, științei și învățământului* (27 septembrie 1993); acesta stipulează la art. 12 doar atât: „Părțile vor contribui la dezvoltarea în continuare a colaborării dintre instituțiile de arhivă pe asemenea direcții principale, ca schimbul de informație, specialiști și copii ale documentelor de arhivă, sprijinirea cercetătorilor în activitatea lor din arhive, editarea în comun a culegerilor de documente. Această colaborare se va desfășura pe bază de reciprocitate, în concordanță cu legislația și normele interne, în baza unei înțelegeri separate între părți”.²⁸

Primele diligențe pe lângă Ministerul Afacerilor Externe și Guvernul României în vederea restituirii arhivelor au fost întreprinse de către Arhivele Statului la începutul anului 1993, însă tabăra rusă a avansat ideea negocierii unui „acord interguvernamental special”. Partea română a inițiat procedurile legale pentru elaborarea și avizarea proiectului de *Acord între Guvernul României și Guvernul Federației Ruse privind colaborarea în domeniul arhivistic*.²⁹ În anul 1994 au avut loc două runde de negocieri, la Moscova și la București, cu participarea reprezentanților celor două instituții de arhivă, precum și ai Ministerului Apărării Naționale, ai Ministerului Afacerilor Externe și ai Serviciului Român de Informații,

²⁶ Arhivele Naționale. *Nota* nr. 4287/14.05.1992 a ministrului de Interne către prim-ministrul Guvernului României.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/D632450E8489223044257D27001D495E.

²⁹ Arhivele Naționale. *Raportul* nr. 405332/08.10.1997 al directorului general al Arhivelor Naționale către Ministerul de Interne – Departamentul Relații Publice.

iar textul acordului a fost adoptat *ad referendum*, la nivel de experți.³⁰ Negociatorii români au insistat să se treacă la semnarea acordului, dar rușii au invocat „nevoia discutării lui în Parlament”, cunoscută fiind atitudinea conservatoare a legislativului rus față de restituirea arhivelor.³¹ În acest mod, timp de doi ani semnarea acordului între guverne a fost amânată, apoi, în 1996, partenerii ruși au condiționat-o de promulgarea *Legii privind valorile culturale strămutate pe teritoriul rus în cel de-al doilea război mondial*. În sfârșit, în septembrie 1997, la Moscova au avut loc dezbateri între juriștii Ministerelor Afacerilor Externe din ambele state, pentru ca, exact peste alți doi ani, în septembrie 1999, ROSARHIV să comunice oficial opțiunea sa de a renunța la semnarea *Acordului interguvernamental* și de a încheia, în schimb, un nou *Acord de colaborare* între cele două instituții naționale de arhivă, cel din 1992 fiind expirat.³²

III. 1992-2002: aplicarea acordurilor de colaborare româno-ruse în domeniul arhivelor

În anii 1990-1992, contextul politic intern din Rusia era favorabil explorării arhivelor și tratării temei restituirilor de arhive. Viața social-politică rusă făcuse primii pași spre democratizare în anii *Perestroikăi* lui Gorbaciov, iar deschiderea arhivelor de stat prin preluarea de către ROSKOMARHIV a documentelor PCUS și parțial a arhivelor KGB fusese legiferată în primele luni ale mandatului lui Boris Elțin. Trăsătura caracteristică a spațiului arhivistic și informațional principial nou a fost dată de desecretizarea documentelor, nu fără împotrivirea crescândă a grupurilor comuniste și conservatoare din țară și ostilitatea unor activiști politici și organizații de stânga din Occident. După eșecul *puçului* de la Moscova din august 1991 și destrămarea URSS, relațiile dintre România și Rusia s-au complicat pe fondul evoluțiilor social-politice din Republica Moldova din 1991-1992, generate de valul de renaștere națională a românilor basarabeni și de contra-reacția rusă în Transnistria. Probleme mai vechi repuse în actualitate, cum ar fi neratificarea *Tratatului politic de bază dintre România și URSS* din 1991, situația tezaurului României evacuat în 1916-1917 în Rusia și condamnarea Pactului Molotov-Ribbentrop, mergând până la înlăturarea tuturor consecințelor sale, intens reclamate la Chișinău și în țară de către opoziția politică românească, au tensionat raporturile bilaterale. Deși nu și-a declarat simpatia pentru ideile politice vehiculate de cercurile unioniste de la Chișinău și București, regimul politic din România s-a implicat în soluționarea conflictului moldo-transnistrean din vara lui 1992 și a demarat apropierea de structurile europene și euroatlantice, acțiuni traduse prin intenția clară de reorientare a politicii externe; impasul negocierilor pentru semnarea unui *Tratat politic de bază dintre România și Federația Rusă* a durat... unsprezece ani.

Acordul din 1992 a garantat asigurarea condițiilor favorabile depistărilor de documente referitoare la istoria celor două țări, schimburi de delegații și de publicații

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² Arhivele Naționale. *Nota* nr. 12321/04.03.2003 a directorului general al Arhivelor Naționale către Ministerul Afacerilor Externe – Direcția Relații Culturale.

științifice pe bază de reciprocitate și efectuarea de copii după documentele depistate, în condiții acceptabile. La data semnării sale, la Moscova se afla cea dintâi echipă de cercetători de la Academia Română, formată din profesorii Ioan Chiper și Gheorghe Buzatu. Investigațiile lor la Centrul Rus pentru Păstrarea și Studierea Documentelor Istoriei Recente, la Arhiva Politicii Externe a Federației Ruse, la Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie, precum și la Arhiva de Stat a Federației Ruse au facilitat cunoașterea gradului de accesibilitate a arhivelor rusești. Descoperirea unor importante fonduri arhivistice românești, precum și studierea unor documente sovietice, germane și franceze privind istoria românilor din secolele al XIX-lea – al XX-lea i-au determinat să concluzioneze în raportul întocmit la 17 iunie 1992 că arhivele din Rusia găzduiesc documente extrem de relevante pentru istoria țării, care trebuie examinate sistematic și xerografiate ori microfilmate în volum cât mai mare.

Principiul reciprocității a specificat un plan anual individual de douăzeci de zile de studiu în arhivele celeilalte părți semnatare. Prin înscrierea în textul acordului, la insistențele negociatorilor români, a posibilității ca una dintre părți să facă cercetări peste limitele intervalelor stabilite, iar delegațiile să includă și persoane care nu lucrau în sistemul Arhivelor celor două țări, în echipele delegațiilor arhivistice românești au fost incluși și istorici (Marin Stănescu – cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Militară, Ion Calafeteanu – de la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, colonelul Alessandro Duțu și Floarea Dobre – din cadrul Arhivei Ministerului Apărării Naționale ș.a.). Până în anul 2004, având la dispoziție suma de 41 de milioane de lei (45.008 de dolari)³³, în arhivele din Federația Rusă au studiat șapte delegații române, formate din doi până la șase arhiviști și istorici, câte una pe an (cu excepția anului 1993, când la Moscova s-au deplasat două delegații). În 1994 și în perioada 1997-2002 nu au existat misiuni la Moscova, atât din cauza bugetului de austeritate al Arhivelor Statului, cât și a răcirii raporturilor dintre instituțiile de arhivă ale României și Rusiei. Exceptând Arhiva Președintelui Federației Ruse³⁴ și Arhiva Centrală a KGB³⁵, delegațiile românești au mers la instituțiile de arhivă semnalate în timpul misiunii lor anterioare de către Ioan Chiper și Gheorghe Buzatu: Arhiva Politicii Externe a Imperiului Rus³⁶, Arhiva Politicii Externe a Federației

³³ Suma a fost pusă la dispoziția Direcției Generale a Arhivelor Statului „pentru acoperirea cheltuielilor necesare efectuării unor cercetări în Arhivele Federației Ruse și pentru microfilmarea unor documente ce privesc istoria României”, în baza *Hotărârii de Guvern* nr. 717/10.11.1992.

³⁴ Arhiva Președintelui Federației Ruse (Архив Президента Российской Федерации: АПРФ) conține, alături de acte ale administrației prezidențiale, documente deosebit de importante rezultate din activitatea organelor superioare de partid și sovietice în perioada 1917-1991, materiale ale Consiliului de Miniștri al URSS, ale președintelui URSS și ale aparatului său, dosarele dizidenților, documentație privind Pactul Molotov-Ribbentrop din 1939, surse documentare referitoare la invadarea Cehoslovaciei în 1968 și alte materiale „speciale” de politică externă și internă sovietică.

³⁵ În anul 1996, Arhivele Statului au solicitat permisiunea de a investiga documentele KGB – Arhiva Centrală a KGB al URSS (Центральный архив КГБ СССР, 1954-1991) –, dar cererea a fost respinsă pe motiv că Arhiva structurii informative succesoare a KGB, numită FSB, nu permite intrarea cercetătorilor români, dar se angajează să depisteze documentele solicitate și să transmită o listă concretă a acestora.

³⁶ Arhiva Politicii Externe a Imperiului Rus (Архив внешней политики Российской империи, 1720-1917) însumează peste 500.000 de u.a. grupate în 400 de fonduri și colecții arhivistice, dintre

Ruse³⁷, Arhiva de Stat a Federației Ruse, Centrul Rus de Păstrare și Studiere a Documentelor Istoriei Recente, Arhiva Centrală de Stat a Actelor Vechi.³⁸

Componentă structurală a Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse, Arhiva de Politică Externă a Federației Ruse (Архив внешней политики Российской Федерации: АВП РФ) a fost organizată la inițiativa celui dintâi Comisar al Poporului al Afacerilor Externe, L.V. Troțki, în primele zile ale revoluției bolșevice din 1917, ca urmare a desființării vechiului Minister al Afacerilor Străine al Imperiului Rus. Succesorul lui Troțki, G.V. Cicerin, prin origine și educație un intelectual de viță veche și un diplomat cu experiența muncii de arhivă în Ministerul de Externe țarist, obișnuia să susțină: „Comisariatul Poporului al Afacerilor Externe are nevoie de documente, așa cum Armata Roșie are nevoie de cartușe!” – de unde și grija sa deosebită pentru adunarea și păstrarea în bune condiții a arhivei curente a instituției. Deosebit de importante pentru istoria României prin conținutul lor sunt materialele documentare din anii '20-'50, existente în fondurile secretarilor Comisariatului și ale locuitorilor lor, precum și în cele ale membrilor Colegiului, care au avut în unele împrejurări istorice legături cu politica externă a României: G.V. Cicerin, L.M. Karahan, M.M. Litvinov, N.N. Krestinski, B.S. Stomoniakov, H.G. Rakovski, V.M. Molotov, A.I. Vâșinski, A.A. Gromyko, V.G. Dekanozov ș.a. De asemenea, arhiva păstrează documente privind Pactul Molotov-Ribbentrop, ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei, relațiile dintre URSS și aliați în cel de-al doilea război mondial, împărțirea postbelică a lumii în sfere de interese, instaurarea regimurilor comuniste în Europa Răsăriteană ș.a.

Arhiva Centrală de Stat a Actelor Vechi (Центральный государственный архив древних актов: ЦГАДА, 1941-1942) – cunoscută începând din 1992 drept „Arhiva Rusă de Stat a Actelor Vechi” și inclusă în „Corpusul Public al Obiectelor deosebit de valoroase din Moștenirea culturală a Popoarelor Federației Ruse” (Государственный свод особо ценных объектов культурного наследия народов Российской Федерации)³⁹ – reprezintă una dintre cele mai importante instituții de arhivă din Federația Rusă și, în pofida denumirii, nu deține exclusiv acte vechi.

care amintim doar câteva importante pentru istoria românilor: fondul nr. 68 – Relațiile Rusiei cu Moldova și Valahia, fondul nr. 69 – Consutul General Rus din Iași, fondul nr. 145 – Biroul Românesc, fondul nr. 161 – Arhiva Principală din Sankt-Petersburg, fondul nr. 163 – Tratat, fondul nr. 226 – Consutul din Galați și Arhiva Comisarului și Delegatului de pe lângă Comisia Europeană a Dunării din Galați, fondul nr. 234 – Consutul din Dobrogea, fondul nr. 250 – Vice-Consutul din Constanța, fondul nr. 312 – Consutul din Iași, fondul nr. 321 – Cancelaria diplomatică de pe lângă Comandantul Suprem al Armatei Operative Moldovenească și Dunăreană în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, fondul nr. 328 – Administrația General-Guvernatorului Novorossiei și Basarabiei, fondul nr. 329 – Comisarul Rus din România în problema examinării pretențiilor locuitorilor din România la despăgubiri materiale, ca urmare a daunelor ce le-au fost pricinuite prin trecerea armatelor ruse în anii 1877-1878, fondul nr. 330 – Comisarul Rusiei în România, fondul nr. 344 – Proprietăți Basarabene.

³⁷ <http://www.mid.ru/bdomp/ns-arch.nsf/c7ef353cc1b1406043256b06004bbbe2/e56f278e3983211e442579ca003ed1eb!OpenDocument>.

³⁸ <http://www.rusarchives.ru/federal/rgada/index.shtml>.

³⁹ <http://www.gov.ru/main/page11.html>.

Arhiva s-a format prin asamblarea a cinci mari fonduri istorice din Moscova create înainte de revoluția din 1917: Arhiva din Moscova a Colegiului Afacerilor Externe (Московский главный архив Министерства иностранных дел: МГАМИД), Arhiva din Moscova a Ministerului Justiției (Московский архив Министерства юстиции: МАМЮ), Arhiva de Stat a Ministerului Afacerilor Externe, din 1917 Arhiva de Stat a Imperiului rus (Государственный архив МИД/Государственный архив Российской империи), Departamentul din Moscova al Arhivei Generale a Ministerului Curții Imperiale (Московское отделение Общего архива Министерства Императорского двора), Arhiva Cancelariei Cadastrale (Архив Межевой канцелярии). Astăzi la Arhiva Rusă de Stat a Actelor Vechi pot fi cercetate documente din secolele al XI-lea – al XX-lea (materialele instituțiilor administrative centrale și locale ale Imperiului Rus de până la reformele de la începutul secolului al XIX-lea), documente cadastrale din secolele al XVIII-lea – al XX-lea, arhive genealogice, mănăstirești, latifundiare, cărți manuscrise rare din secolele al XIV-lea – al XX-lea (rusești și străine), culegeri ale mărturiilor scrise ale istoriei, culturii și modului de viață al poporului rus și ale popoarelor Imperiului Rus, colecții de documente ale personalităților vieții publice și cultural-științifice.⁴⁰

Cele șapte expediții românești în arhivele ruse din perioada 1992-1996 și 2003-2004 au adus în țară mai puțin de 80.000 de pagini de documente sub formă de microfilme sau xerocopii, un bilanț puțin îmbucurător dacă e raportat la cantitatea totală de documente deținută de arhivele ruse (aproximativ 609 de milioane de documente). Starea de lucruri a avut, desigur, destule explicații obiective, care au ținut în principal de tempoul transformărilor din interiorul statului și din societatea rusă de la începutul anilor '90, de dezbaterile aprinse cu privire la locul și rolul arhivelor în societatea democratică, apoi de schimbarea intervenită la oficialii arhivelor, Instituția Prezidențială, Guvernul, Parlamentul, serviciile secrete asupra nivelului de deschidere al arhivelor începând de la mijlocul anilor '90, ca efect al presiunilor exercitate de către curente politice refractare ori al *realiilor* din politica externă a Federației Ruse.

Reformele structurale care au vizat accesibilizarea arhivelor pentru public și elaborarea noii legislații arhivistice au prins contur după eșecul *puciului* din 1991, când prin decretele președintelui B.N. Elțin s-a proclamat controlul administrației de stat asupra arhivelor PCUS, iar arhivele KGB au fost parțial publicate. În perioada 1991-1993, Comisia pentru Organizarea predării-primirii Arhivelor PCUS și KGB în Păstrarea Statului și a Folosirii lor, rămasă în istorie sub denumirea de „Comisia Volkogonov”, a înregistrat câteva succese în activitatea de preluare în administrarea ROSKOMARHIV a arhivelor PCUS și ale KGB, precum și în elaborarea normelor de acces și folosire a materialelor arhivistice.⁴¹ Deschiderea și desecretizarea arhivelor a urmat însă un traseu dificil și sinuos din cauza obiecțiilor serioase ale experților din ministere și serviciile secrete, care au văzut în dezvăluirea informațiilor documentare un pericol la adresa imaginii externe a Rusiei. Comisia Volkogonov a durat numai doi ani, perioadă în care activitatea ei a fost marcată de birocrăția procedurii de

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ <http://www.agentura.ru/text/docs/kgb/Arhiv.txt>.

desecretizare, de disputele politice ivite în contextul conflictului dintre Sovietul Suprem al Federației Ruse și președintele Elțin, precum și de împotrivirea exponenților din FSB și a experților din Ministerul de Externe. Nici Comisia pentru Desecretizarea Documentelor create de PCUS (1994), grup de analiză condus de prim-locțiitorul Administrației Prezidențiale Serghei N. Krasavcenko, nu a reușit să obțină succese notabile în materie de desecretizare, „ca urmare a intrigilor și a perturbărilor interne din Administrația Prezidențială”, iar munca ei nu a fost continuată de un organism similar.⁴² Arhivele KGB au rămas în administrarea succesorului în drepturi, Serviciul Federal de Securitate al Rusiei (Федеральная Служба Безопасности России: FSB), iar accesul la ele nu este posibil nici în prezent. Pentru instituții, organizații și ministere s-a legiferat dreptul de păstrare permanentă a documentelor, astfel că acestea și-au stabilit regulamente proprii de acces. În dezbaterile publice de la mijlocul anilor '90 s-au consolidat teorii menite să justifice întârzierea desecretizării ori să pună în discuție însăși oportunitatea desecretizării. Nu în ultimul rând, în epocă a prins, în Rusia dar și în România, teoria care exagerează rolul și ponderea „datelor ce țin de viața privată” în dosarele supuse desecretizării, practică „inventată de către funcționarii din arhive în scopul restricționării dosarelor desecretizate anterior integral”.⁴³ Dificultățile majore întâmpinate de către cercetătorii români la Moscova au fost cauzate, astfel cum rezultă din notele și informările lor individuale (Ioan Chiper, Gheorghe Buzatu, Virgil Teodorescu, Tudor Bucur, Natalia Tampa, Teodor Mavrodin, Margareta Stan, Liliana Popa, Marcel D. Ciucă, Radu Gheorghe, Paul M. Florea), din rapoartele de deplasare, precum și din corespondența purtată de Arhivele Statului cu structurile responsabile din cadrul Ministerului de Interne și al Ministerului Afacerilor Externe, ori cu Ambasada României la Moscova⁴⁴, de impedimentele serioase ale reglementării juridice a accesului la arhive, a folosirii documentelor, a procedurii desecretizării, de deficiențele regulamentelor interne ale sălilor de studiu, de tendința de amânare și de atitudinea uneori ambiguă a unor directori ai arhivelor față de solicitările românești

⁴² N.V. Petrov, *Архивная контрреволюция* (Contrarevoluția arhivelor), în „Новое литературное обозрение”, nr. 74 (2005), pp. 383-384.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Arhivele Naționale. *Raportul nr. 3642/29.04.1992 privind vizita delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova* (17 – 24 aprilie 1992); *Nota-Raport nr. 4287/10.11.1992 privind deplasarea la Moscova a unei delegații a Direcției Generale a Arhivelor Statului pentru efectuarea de cercetări în arhive și lansarea comenzilor de microfilmare* (29 noiembrie – 13 decembrie 1992); *Raportul nr. 52/29.03.1993 privind deplasarea delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova în perioada 21 februarie – 14 martie 1993*; *Raportul nr. 9240/16.11.1993 privind cercetările efectuate în Arhivele rusești de către delegația Direcției Generale a Arhivelor Statului, care s-a deplasat la Moscova în perioada 10 – 31.10.1993*; *Raportul nr. 421991/21.06.1995 al delegației Arhivelor Statului care, în perioada 14 mai – 11 iunie 1995, a efectuat cercetări documentare în arhivele din Moscova*; *Raportul nr. 14027/24.06.2003 privind deplasarea la Moscova în vederea efectuării de cercetări documentare în arhive în perioada 9 – 23 iunie 2003*; *Raportul nr. 1.010.244/07.12.2004 privind deplasarea la Moscova a doi delegați ai Arhivelor Naționale, în vederea efectuării de cercetări documentare în arhive* (22 noiembrie – 6 decembrie 2004).

și, nu în ultimul rând, de dotarea tehnico-materială precară a Arhivelor.⁴⁵ Absența, până în anul 2004, a unei *Legi a arhivelor*, a normelor și regulamentelor unice privind accesul utilizatorilor de arhivă, a creat condițiile pentru instaurarea politicii discreționare în folosirea documentelor din Arhivele de stat și la încălcări ale eticii profesionale, iar situația bazei materiale și numărul mic al angajaților (în anul 1993 în Arhivele federale existau în total 56 de calculatoare, 36 de copiatoare și 102 aparate de citit microfilme și microfize, fabricate în anii '50) s-au reflectat în calitatea serviciilor oferite și au determinat fixarea unor prețuri ridicate pentru executarea reproducerilor de pe documente.⁴⁶

Elementele schițate mai sus pot fi apreciate în bună măsură drept un exemplu de neîndeplinire ori de îndeplinire deficitară a obligațiilor care au stat în sarcina ROSKOMARHIV prin *Acordul de colaborare* din 1992 – garant al accesului delegațiilor fiecărei părți la documentele celeilalte. În același timp, nu putem trece cu vederea imperfecțiunile și slabele rezultate ale colaborării imputabile exclusiv părții române, care au avut drept cauză esențială pregătirea profesională necorespunzătoare a delegaților români. Conducerile succesive ale Arhivelor Statului au neglijat abordarea unor principii obiective și riguroase de selecție, în care să predomină pregătirea superioară istorică, dar mai ales lingvistică a angajaților, uzând, în schimb, de criterii subiective, cum ar fi vârsta, poziția ierarhică, ori pur și simplu preferințele consolidate în timp. Majoritatea trimișilor români la Moscova nu au avut cunoștințe temeinice de istorie a PCUS, a URSS, de istorie a PCR, și covârșitoarea majoritate nu stăpâneau limba rusă la nivelul reclamat de desfășurarea unei activități eficiente și de promovarea unei comunicări exemplare cu oficialii și personalul arhivelor rusești. De altfel, multe dintre documentele privind istoria mișcării comuniste din România, relațiile cu mișcarea comunistă internațională, istoria PCR din perioada în care acesta devine o simplă secție a Internaționalei a III-a comuniste, păstrate în arhiva fostului KOMINTERN, nu sunt redactate în limba română sau rusă, ci în engleză, franceză, germană, maghiară, bulgară; în plus, unele sunt manuscrise codificate sau cifrate.

În absența unui reper al tuturor fondurilor și colecțiilor arhivistice românești aflate în instituțiile de arhivă din Rusia⁴⁷, cercetătorii români s-au documentat în principal „din mers” asupra existentului uriaș al arhivelor rusești, folosind sursele bibliografice românești lacunare, limitându-se adesea doar la materialele întocmite de expedițiile precedente. Ghidurile, îndreptarele, îndrumările și orice alte materiale informative referitoare la structura organizatorică a ROSKOMARHIV, practica fondării – mai ales în condițiile în care Arhivele au suferit

⁴⁵ Arhivele Naționale, nota intitulată *Situația arhivelor din Rusia*, prezentată delegației române de către Rudolf G. Pihoiu, președintele Comitetului de Stat pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse, în cadrul vizitei la Moscova din 17-24 aprilie 1992.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Abia în anul 2012 apare volumul IV, excepțional, însă nu exhaustiv, din cunoscuta serie *Mărturii românești peste hotare*, elaborat de grupul de cercetători ai Institutului de Studii Sud-Est Europene sub coordonarea Ioanei Feodorov și a lui Andrei Timotin: vezi pe larg Virgil Cădea (Ioana Feodorov / Andrei Timotin, eds, coords), *Mărturii românești peste hotare: creații românești și izvoare despre români în colecții din străinătate. Serie Nouă. Vol. II'. Polonia – Rusia*, București, Biblioteca Bucureștilor, 2012.

periodic reorganizări, comasări sau schimbări de denumire, iar fondurile se puteau afla într-o continuă mișcare ș.a.m.d. – au rămas inaccesibile emisarilor români, necunoscători ai limbii ruse. În asemenea condiții, o cercetare aprofundată în toate instituțiile de arhivă din Rusia, nu doar în Arhivele din Moscova, nu a fost posibilă, iar delegațiile române au fost nevoite de regulă să avanseze în prealabil „teme de cercetare” care erau aprobate (sau nu!) de către conducătorii ROSKOMARHIV, cutumă care îi plasa apoi la discreția regulamentelor și normelor interioare.

Restrospectiv, păreau justificate temerile conducătorilor Arhivelor Statului, care au apreciat că procesul deschiderii Arhivelor rusești, întocmai ca în anii '20 ai secolului trecut, ar putea înceta subit și că „acest moment favorabil nu trebuie pierdut.”⁴⁸ Din dorința de a câștiga timp, investigațiile românești din 1992-1996 au ținut exclusiv documentele din perioada modernă și contemporană, motivându-se prin interesul manifestat în România pentru istoria recentă a țării. Copiile documentelor aduse de la Moscova au compus Colecția „Microfilme – Rusia”, inventariată doar parțial în perioada în care în Arhivele Naționale a funcționat un Serviciu de Microfilme.

Documentația înregistrată la Arhivele Naționale dezvăluie maniera de desfășurare a misiunilor de cercetare de la Moscova: schimb de scrisori oficiale între directorul general al Arhivelor Statului și conducătorul ROSKOMARHIV privind intenția de trimitere a reprezentanților și lista temelor propuse pentru cercetare; corespondență cu Ambasada României la Moscova pentru primirea, îndrumarea și acordarea oricărui sprijin necesar în negocierea cu partea rusă; corespondență cu Ministerul de Interne pentru alocarea din bugetul anual destinat relațiilor externe a sumei pentru transportul, cazarea și diurna delegației; cercetarea propriu-zisă timp de, eventual, nu mai mult de cincisprezece zile, la sala de studiu (pe baza opiselor și, mai rar, a inventarelor documentelor); lansarea comenzii de copiere, al cărei termen de executare putea fi cuprins între o lună și șase luni, achitarea costului de către Ambasada României la Moscova prin virament din contul special deschis pentru Arhivele Statului și, în final, trimiterea în țară prin curier diplomatic a copiilor microfilmate sau xerografiate.

Eternele probleme financiare ale Arhivelor Statului, raportate la costurile ridicate pentru executarea reproducerilor, practicate de partea rusă⁴⁹ (de la 25 de cenți pe fila de document/20-25 de cenți cu hârtie proprie – la 3,36 dolari fila), au bulversat investigațiile românilor la Moscova. Prin *Hotărârea de Guvern* nr.

⁴⁸ Arhivele Naționale. *Raportul* nr. 3642/29.04.1992 al Direcției Generale a Arhivelor Statului privind vizita delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova (17-24 aprilie 1992).

⁴⁹ Arhivele Naționale. *Raportul* nr. 4287/23.12.1992 al Direcției Generale a Arhivelor Statului privind deplasarea delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova în perioada 29.11. – 13.12.1992; *Raportul* nr. 421991/21.06.1995 al delegației Arhivelor Statului care a efectuat în perioada 14 mai – 11 iunie 1995 cercetări documentare în arhivele din Moscova: *Nota* nr. 15/7183/17.11.1992 a Ministerului Afacerilor Externe – Direcția Culturală către Direcția Generală a Arhivelor Statului; nota intitulată *Stadiul acțiunilor întreprinse de Direcția Generală a Arhivelor Statului pentru depistarea în arhivele rusești și aducerea în țară a documentelor referitoare la istoria poporului român*, întocmită de Direcția Generală a Arhivelor Statului în anul 1993.

717/10.11.1992, din bugetul de stat al Ministerului de Interne a fost alocată pentru Arhivele Statului, „pentru acoperirea cheltuielilor de diurnă, cazare și transport ale delegațiilor și pentru executarea copiilor de documente”, suma de 41 de milioane de lei, respectiv 45.008 de dolari, deși la început se ceruseră 100.000 de dolari. Cu ocazia primelor două expediții arhivistice și a comenzilor făcute, din această sumă de bani s-au cheltuit 17.472.700 lei, rămânând disponibili 23.527.300 de lei (jumătate din totalul inițial), iar un alt fond bănesc nu a mai fost obținut.⁵⁰ Patru ani mai târziu, în 1997, plățile efectuate se ridicau la 38.666.85 de dolari, iar la Ambasada României din Moscova a rămas un sold în valoare de numai 6.341,15 dolari.⁵¹

Scurtul episod de avans în plan bilateral din 1990-1992 a fost urmat de intervale nesfârșite de modulații și recul, tributare metehnelor de sorginte comunistă și amprentate de povara unui trecut comun mai mult litigios decât afabil. Începutul rupturii româno-ruse, consolidate de optica diferită a părților asupra subiectelor-problemă, s-a produs – oricât de neobișnuit ar părea – în timpul guvernării Partidului Democrației Sociale Române din anii 1992-1996, prin ancorarea europeană a politicii externe a țării. Împotrivindu-se politicii SUA și, parțial, celei vest-europene, nici Elțin, nici mai târziu Putin n-au încercat să influențeze cursul proeuropean al țărilor din Europa Centrală și de Est prin tratative directe cu ele. În consecință, în interludiul marcat de guvernarea Convenției Democratice Române (1992-1996), traseul raporturilor bilaterale a fost dominat de voința programată a protagoniștilor de a menține climatul completamente blocat. În martie 1993, la Moscova au avut loc negocieri între delegații români și ruși ai Arhivelor în prezența consilierului cultural al ambasadei române, în cadrul cărora partea română a luat act de nuanțarea poziției favorabile a părții ruse cu privire la restituirea arhivelor confiscate după 23 august 1944. Discuțiile au dezvăluit că în anul 1958 României i-au fost restituite fondurile „Cabinetul Militar al lui I. Antonescu”, „Marele Stat Major al Armatei”, plus altele în 1962, însumând 33.500 de documente, și că fragmentele de fonduri reținute în URSS au fost microfilmate cu acordul Guvernului României de atunci.⁵² La rândul lui, șeful delegației române, Marcel Ciucă, a confirmat că unele dintre documentele solicitate pentru copiere la arhiva KOMINTERN au fost microfilmate în anii '60 pentru CC al PCR, dar a precizat că „o parte din aceste microfilme s-au distrus în timpul evenimentelor din decembrie 1989 (sic!), iar cele care s-au păstrat au fost foarte prost executate.”⁵³ Negocierile au eșuat din cauză că partea română nu a fost de acord să achite copierea de către ruși a documentelor românești ce urmau să fie restituite.

⁵⁰ Arhivele Naționale. *Nota* nr. 186.811/12.08.1993 a Ministerului de Interne – Direcția Financiară și Contabilitate. *privind justificarea sumelor cheltuite de Direcția Generală a Arhivelor Statului pentru obținerea de copii ale documentelor referitoare la istoria României aflate în arhivele ruse.*

⁵¹ Arhivele Naționale. *Nota* nr. 181.174/24.06.1997 a Ministerului de Interne – Direcția Financiară și Contabilitate către Arhivele Naționale.

⁵² Arhivele Naționale. *Raportul* nr. 14027/24.06.2003 al Arhivelor Naționale *cu privire la deplasarea unei delegații la Moscova în vederea efectuării de cercetări documentare în arhive în perioada 9-23 iunie 2003; Raportul* nr. 1.010.244/07.12.2004 al Arhivelor Naționale *cu privire la deplasarea unei delegații la Moscova în vederea efectuării de cercetări documentare în arhive* (22 noiembrie – 6 decembrie 2004).

⁵³ *Ibidem.*

Atitudine legitimă, în opinia noastră, având în vedere că astfel România ar fi fost obligată să achite copierea de două ori a documentelor proprii, iar nu în puține cazuri chiar de trei ori, deoarece unele fuseseră copiate și aduse în țară în anii '50-'60. În opinia lui M. Ciucă, era vorba de fragmentele unor fonduri arhivistice – mai precis de 260 de dosare din fondurile „Consiliul de Miniștri al României”, „Marele Stat Major al Armatei”, „Cabinetul Militar al lui I. Antonescu”, „Corpul III al Armatei”, „Reprezentanțele diplomatice ale României în străinătate” –, precum și de încă șase fonduri arhivistice neprecizate.⁵⁴ Ultima comandă de reproducere documentare din Arhivele rusești (din octombrie 1997) a fost succedată de o pauză de șapte ani în colaborarea dintre Arhivele Naționale și ROSARHIV. Deplasarea care trebuia să aibă loc la Moscova în vara anului 1997 a fost anulată de către ruși sub pretextul unor „dificultăți financiare deosebite”, care „nu permit suportarea cheltuielilor de cazare ale delegaților români.”⁵⁵

Unele avansuri în plan bilateral s-au înregistrat în perioada 2001-2004, când Partidul Social-Democrat revine la conducerea politică a României, culminând cu episodul semnării *Tratatului privind relațiile prietenești și de cooperare dintre România și Federația Rusă*, la 4 iulie 2004. Cele două părți au considerat atunci un succes plasarea dincolo de litera tratatului problemele complicate ale interpretării faptelor istorice din trecut – Pactul Molotov-Ribbentrop și tezaurul românesc –, amintind despre ele doar în *Declarația comună a miniștrilor Afacerilor Externe*, totuși un act fără putere juridică. Repornirea mecanismului de cooperare bilaterală în sfera Arhivelor s-a încercat prin semnarea la Moscova, la 21 februarie 2002, a *Acordului de colaborare arhivistică între Arhivele Naționale și Serviciul Federal de Arhivă al Rusiei*.⁵⁶ Lectura textului confirmă însă regresul din relațiile bilaterale româno-ruse. Redactat în doar opt articole (față de cele douăsprezece ale acordului din 1992), și acestea fiind doar reluări într-o formă simplificată ale prevederilor anterioare, tratatul nu a fost însoțit de un *Protocol* referitor la condițiile în care se va realiza colaborarea pe mai departe dintre Serviciul Federal de Arhivă și Arhivele Naționale; de asemenea, nu mai conține angajamentul reciproc stipulat în articolul 6 al actului din 1992 cu privire la restituirea documentelor asupra cărora se va stabili dreptul de proprietate al celeilalte țări. Întrucât Serviciul Federal de Arhivă nu și-a trimis niciodată cercetători în Arhivele românești, conform principului reciprocității prevăzut de acordul din 1992, Arhivele Naționale, în temeiul articolului 4 al noului acord, au decis să continue investigarea arhivelor rusești și efectuarea de reproducere, chiar în condițiile deplasării delegațiilor pe cheltuiala proprie.⁵⁷

În lipsa deschiderii accesului la arhivele contemporane, manifestată de către autoritățile ruse pe parcursul anilor '90, în perioada 2003-2004 ultimele două delegații de arhiviști români au făcut depistări și microfilmări ale unor documente medievale și moderne din Arhiva Rusă de Stat a Actelor Vechi integral cu cheltuiala

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Arhivele Naționale. *Infograma* nr. 1711/20.05.1997 a Ambasadei României la Moscova cu privire la colaborarea româno-rusă în domeniul arhivelor, către Ministerul Afacerilor Externe – Direcția Informatică.

⁵⁶ „Monitorul Oficial” nr. 513 din 16 iulie 2002, partea I, p. 2.

⁵⁷ *Ibidem*.

României, având la dispoziție suma de 6.341 de dolari, rămasă din cea alocată în 1992.⁵⁸ Exceptând vizita lui I. Scurtu la Moscova din 1992 și pe aceea a lui C.M. Lungu din 2002, ambele ocazionate de semnarea acordurilor de colaborare, niciun alt director general al Arhivelor Naționale n-a mai mers în Rusia, după cum nici un înalt oficial al ROSARHIV nu a venit la București. Nu și-au găsit aplicabilitate nici prevederile din ambele acorduri privind colaborarea bilaterală: stagiatură arhivistică la Moscova, respectiv la București, întâlniri regionale ale specialiștilor-arhiviști, schimb de ediții de documente și literatură arhivistică, elaborarea în comun a unor ediții de documente. Barierele lingvistice și psihologice, prejudecățile au obstrucționat evoluția firească și normală a relațiilor dintre instituțiile noastre, alimentate, în perioada guvernării democrat-liberale, de vectorul politic. Campania electorală a lui Traian Băsescu pentru alegerile parlamentare din 2004, presărată cu invocarea paralelismelor dintre candidatura sa și aceea a favoritului mass-media occidentale, Viktor Lușcenko, apoi câștigarea alegerilor și asumarea deschisă de către Traian Băsescu a rolului de lider subregional și de principal aliat al SUA în sud-estul Europei, materializată prin lansarea inițiativelor de genul „Axa Washington – Londra – București”, amplasarea primelor baze militare americane pe teritoriul României, ulterior, în zilele noastre, a scutului antirachetă, sprijinirea „revoluțiilor portocalii” și a aspirațiilor pro-NATO ale Ucrainei și Georgiei, implicarea activă în schimbarea formatului de cooperare regională a țărilor din bazinul Mării Negre, situarea pe o poziție oponentă planurilor energetice europene ale Rusiei după aderarea țării la Uniunea Europeană în 2007, în sfârșit, declarațiile publice ale lui T. Băsescu, apreciate la Moscova drept neprietenoase ori de-a dreptul belicoase⁵⁹, toate acestea au reușit performanța de a paraliza treptat orice punte de comunicare cu Federația Rusă. În consecință, în condițiile în care atât de multe probleme marchează astăzi relațiile bilaterale, care au atins cel mai de jos punct din 1992 încoace, este foarte dificil, dacă nu imposibil de purtat o discuție serioasă despre identificarea unor „convergențe” în interesele culturale și științifice ale celor două țări, știut fiind încă din antichitate că, în mod regretabil, *Inter arma silent musae*.

IV. ROSARHIV astăzi. Perspectivele relansării relațiilor arhivistice ruso-române

În conformitate cu *Hotărârea Guvernului Federației Ruse nr. 290/17.06.2004*, Agenția Federală de Arhivă a Federației Ruse (ROSARHIV) este un organ federal al puterii executive, aflat în competența Ministerului Culturii al

⁵⁸ Arhivele Naționale, *Raportul nr. 14027/24.06.2003 al Arhivelor Naționale cu privire la deplasarea unei delegații la Moscova în vederea efectuării de cercetări documentare în arhive în perioada 9-23 iunie 2003*; *Raportul nr. 1.010.244/07.12.2004 al Arhivelor Naționale cu privire la deplasarea unei delegații la Moscova în vederea efectuării de cercetări documentare în arhive* (22 noiembrie – 6 decembrie 2004).

⁵⁹ V.B. Kirillov, I.S. Putintsev, *Отношения России и Румынии после 1989 года в контексте внешнеполитических приоритетов двух стран* (Relațiile dintre Rusia și România după anul 1989, în contextul priorităților de politică externă ale celor două țări), în „Вестник МГИМО-Университета”, nr. 2 (2012), p. 13-23 (http://www.mgimo.ru/files/223657/kirillov_putintsev_rom-ross.pdf).

Federației Ruse, având atribuții și prerogative în acordarea serviciilor publice și în administrarea proprietății federale din sfera Arhivelor.⁶⁰ Sub termenul generic de *ROSARHIV*, de-a lungul timpului au fost desemnate: Comitetul pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Sovietice Socialiste Federative Ruse, ROSKOMARHIV (noiembrie 1990 – noiembrie 1991), Comitetul pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse, ROSKOMARHIV (septembrie 1991 – decembrie 1992), Serviciul de Stat de Arhivă al Rusiei, ROSARHIV (septembrie/decembrie 1992 – august 1996), Serviciul Federal de Arhivă al Rusiei, ROSARHIV (august 1996 – martie 2004), Agenția Federală de Arhivă, ROSARHIV (martie 2004 – prezent).⁶¹

În îndeplinirea competențelor sale, Agenția Federală de Arhivă a Federației Ruse cooperează cu organele federale ale puterii executive, cu organele puterii executive ale subiecților Federației Ruse, ale autoadministrării locale, cu instituțiile obștești și cu alte organizații. Principalele sarcini ale agenției vizează acordarea serviciilor publice, asigurarea de către stat a evidenței documentelor din Fondul Arhivistic al Federației Ruse, ținerea Registrului de Stat al documentelor unicat din Fondul Arhivistic al Federației Ruse, supravegherea respectării normelor privind păstrarea, completarea, evidența și folosirea documentelor de arhivă. În subordinea ei nemijlocită se află cincisprezece instituții de arhivă ale statului (în continuare: Arhive), Institutul Rus de Cercetări în Științele Documentării și Arhivistică (Всероссийский научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела: ВНИИДАД), precum și o organizație tehnico-logistică. În exercitarea atribuțiilor sale, Agenția Federală de Arhivă coordonează activitatea „consiliilor științifico-metodice” ale Arhivelor din cele nouă districte federale, de asemenea, poate să acorde asistență metodică organelor administrațiilor arhivistice ale subiecților Federației Ruse, Arhivelor statului și Arhivelor municipale.

Potrivit prevederilor *Constituției* Federației Ruse, documentele se află în administrarea comună a Federației Ruse și a subiecților – unități teritoriale de rang superior – ale federației.⁶² *Legea federală privind arhivele în Federația Rusă* din 22 octombrie 2004 reglementează principiile privind păstrarea, completarea, evidența și folosirea documentelor din Fondul Arhivistic al Federației Ruse și a celorlalte documente de arhivă, indiferent de forma lor de proprietate, precum și relațiile implicate în procesul de management arhivistic în interesul cetățenilor, societății și statului. Baza metodologică de desfășurare a activităților din arhive (exceptând arhivele persoanelor particulare) este alcătuită din *Normele de organizare, păstrare, completare, întocmire a evidenței și de folosire a documentelor Fondului Arhivistic al Federației Ruse, ale documentelor din arhivele de stat și municipale, muzee, biblioteci, organizații ale Academiei Ruse de Științe*, aprobate prin *Ordinul* Ministerului Culturii din 18 ianuarie 2007. Fondul Arhivistic al Federației Ruse

⁶⁰ <http://archives.ru/about.shtml>.

⁶¹ <http://archives.ru/rosarhiv/history.shtml>.

⁶² Potrivit art. 65 al *Constituției* din 1993 a Federației Ruse. Rusia este stat federal compus din subiecți cu drepturi egale: 22 de republici, 9 districte, 46 de regiuni, 3 orașe de însemnătate federală, o regiune autonomă, 4 circumscripții autonome.

numără mai mult de 609 de milioane de unități arhivistice, constituite începând din secolul al XI-lea până în zilele noastre, cuprinzând:

„totalitatea documentelor create în timp și îmbogățită permanent, reflectând viața materială și spirituală a societății, având importanță istorică, științifică, socială, politică, economică, culturală, reprezentând o parte integrantă a moștenirii istorico-culturale a popoarelor Federației Ruse și conținând date necesare pentru asigurarea suveranității de stat și securității naționale a Rusiei, politicii ei externe, funcționării eficiente a tuturor structurilor statului, dezvoltării științei și culturii naționale.”⁶³

Organele federale ale puterii executive cu competențe în domeniul arhivistic sunt: Ministerul Culturii din Federația Rusă, Serviciul Federal pentru Supravegherea respectării legii în Protejarea Moștenirii culturale și Agenția Federală de Arhivă a Federației Ruse. Cele cincisprezece instituții federale de arhivă reprezintă, totodată, centre de informare științifică și culturală de importanță națională și internațională, care păstrează împreună peste 42,5 milioane de unități arhivistice.⁶⁴ Șase din ele fac parte, prin *Decrete* ale Președintelui Federației Ruse, din „Corpusul Public al Obiectelor deosebit de valoroase din Moștenirea culturală a Popoarelor Federației Ruse”. Legislația actuală a Federației Ruse garantează unui număr de nouăsprezece organe executive federale și organizații de importanță federală - inclusiv Academiiilor de Științe cu statut de instituții ale statului - dreptul de a păstra și depozita documente care fac parte din Fondul Arhivistic al Federației Ruse aflate în proprietate federală; de asemenea, documente aparținând Fondului Arhivistic național sunt gestionate, potrivit legii, de: 199 de Arhive ale statului și centre de păstrare ale documentației, 34 de Arhive ale subiecților federației (dintr-un număr total de 95 de regiuni), cu

⁶³ <http://archives.ru/about.shtml>.

⁶⁴ Arhiva de Stat a Federației Ruse (Государственный архив Российской Федерации: ГАРФ), Arhiva Rusă de Stat a Actelor Vechi (Российский государственный архив древних актов: РГАДА), Arhiva Rusă de Stat Istorică din Sankt-Petersburg (Российский государственный исторический архив: РГИА), Arhiva Rusă de Stat Istorică-Militară (Российский государственный военно-исторический архив: РГВИА), Arhiva Rusă de Stat a Flotei Militare-Maritime (Российский государственный архив военно-морского флота: РГА ВМФ), Arhiva Rusă de Stat Economică (Российский государственный архив экономики: РГАЭ), Arhiva Rusă de Stat pentru Literatură și Artă (Российский государственный архив литературы и искусства: РГАЛИ), Arhiva Rusă de Stat Militară (Российский государственный военный архив: РГВА), Arhiva Rusă de Stat Istorică a Orientului Îndepărtat (Российский государственный исторический архив Дальнего Востока: РГИАДВ), Arhiva Rusă de Stat a Documentației Științifico-tehnice (Российский государственный архив научно-технической документации: РГАНТД), Filiala Arhivei Ruse de Stat a Documentației Științifico-Tehnice din orașul Samara (Филиал Российского государственного архива научно-технической документации: РГАНТД в г. Самаре), Arhiva Rusă de Stat a Fono-documentelor (Российский государственный архив фонодокументов: РГАФД), Arhiva Rusă de Stat a Documentelor cinematografice și fotografice (Российский государственный архив кинофотодокументов: РГАКФД), Arhiva Rusă de Stat a Istoriei Social-Politice (Российский государственный архив социально-политической истории: РГАСПИ), Arhiva Rusă de Stat a Istoriei Recente (Российский государственный архив новейшей истории: РГАНИ).

statut de Arhivă de Stat, 2.357 de Arhive municipale, precum și de aproximativ 126.000 de foruri de Arhivă proprii instituțiilor și organizațiilor statului și organizațiilor nonguvernamentale.

O componentă importantă a activității Agenției Federale de Arhivă e alcătuită de relațiile sale internaționale, al căror scop este dublu: popularizarea fondurilor și a colecțiilor arhivistice și repatrierea documentelor emigrației ruse, precum și a documentelor privind istoria Rusiei și a poporului rus aflate în arhivele străine, sub formă de originale sau copii. La începutul anului trecut, ROSARHIV avea încheiate patruzeci și opt de acorduri de colaborare cu tot atâtea administrații naționale de profil din Europa și Asia și era implicată în *Planuri de acțiuni comune* cu o serie de state. Pornind de la interesul deosebit acordat arhivelor rusești existente în Franța și luând în considerare legăturile vechi ce unesc Rusia și Franța, prezintă interes dimensiunea relațiilor din ultimii ani dintre cele două țări. La 14 martie 2013, locțiitorul conducătorului Agenției Federale de Arhivă, V.P. Tarasov, și Hervé Lemoine, directorul Serviciului interdepartamental al Arhivelor Franței, au semnat *Planul de acțiuni comune ale Agenției Federale de Arhivă și ale Serviciului interdepartamental al Arhivelor Franței pe perioada 2013-2015*. Documentul ilustrează intențiile de colaborare punctuală pe mai multe paliere: desfășurarea unor expoziții documentare pe teme de interes comun – intitulate „Epoca marilor rupturi. Relații ruso-franceze în documentele de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea”, „Primul război mondial în documente de arhivă” –, elaborarea culegerii de documente „Epopoea fotografică a Marelui război”, prilejuită de centenarul declanșării primului război mondial, continuarea schimbului de experiență între arhiviștii ruși și cei francezi în cadrul programelor de stagii de scurtă durată în Arhivele din Moscova și Paris, organizarea în anul viitor a unui seminar pe probleme de păstrare a documentelor în format electronic, schimbul de surse de informare științifică și metodologică referitoare la practica arhivistică, organizarea arhivelor, pregătirea specialiștilor, schimb de copii de documente privind istoria celor două țări (partea rusă fiind interesată în mod special de reconstituirea listei combatanților din cadrul Corpului expediționar rus, căzuți în luptele din primul război mondial și înmormântați în Franța în 1914-1918), întocmirea *Îndrumătorului documentelor despre Rusia păstrate în Arhivele franceze*.⁶⁵ În același registru al fructuoasei cooperări bilaterale ruso-franceze se înscriu și: *Protocolul de colaborare tripartită* încheiat între Universitatea Rusă de Stat Umanistă, Direcția Arhivelor Franței și École Nationale des Chartes (1 ianuarie 2013)⁶⁶, *Acordul de colaborare* dintre Universitatea Rusă de Stat Umanistă și École Nationale des Chartes (14 iunie 2007)⁶⁷ sau *Convenția de colaborare* dintre École Nationale des Chartes și șapte biblioteci din Federația Rusă (22 mai 2007)⁶⁸.

⁶⁵ <http://archives.ru/international/plan/france-2013-2015.shtml>.

⁶⁶ http://www.enc.sorbonne.fr/sites/default/files/protocole_tripartite_version_russe_0.pdf.

⁶⁷ http://www.enc.sorbonne.fr/sites/default/files/accord_bilateral_RGGU_ENC_version_russe_0.pdf.

⁶⁸ http://www.enc.sorbonne.fr/sites/default/files/convention_ENC_bibliotheques_russes_version_ru_2007_0.pdf.

Oficiali superiori ai ROSARHIV participă cu regularitate la congresele și sesiunile Adunării Generale a Consiliului Internațional al Arhivelor (ICA) – organizație profesională internațională, neutră, nonguvernamentală, care contribuie la păstrarea, conservarea, dezvoltarea și folosirea moștenirii arhivistice mondiale și reunește în rândurile sale administrații naționale de arhivă, asociații profesionale ale arhiviștilor, arhive regionale și locale, arhive ale unor organizații din peste 190 de țări și cooperează cu organisme interguvernamentale (precum UNESCO și Consiliul Europei) – și la întrunirile anuale ale statelor-membre ale secției sale din Europa răsăriteană și din Asia⁶⁹, numită *EURASICA*. Agenția Federală de Arhivă a Federației Ruse are reprezentanți în toate grupurile de experți ale consiliului, în Comisia pentru Programul ICA, precum și în cel mai recent proiect girat de către acesta, Programul UNESCO intitulat „Memory of The World”, centrat pe valorificarea soluțiilor oferite de tehnologiile digitale în scopul prezervării patrimoniului cultural al umanității și al garantării accesului egal pentru toți utilizatorii la valorile istorico-documentare ale omenirii. Nu în ultimul rând, arhiviștii ruși sunt reprezentați în colegiul de redacție al periodicului ICA, revista „Comma”, care și-a ținut una dintre ședințele de anul trecut la Moscova (precizăm că numărul din 2002 a fost dedicat exclusiv arhivelor rusești).

ROSARHIV are o prezență activă în cadrul *EURASICA*, al cărei element fundamental e reprezentat de administrațiile Arhivelor fostelor state sovietice. Principalele scopuri ale acestei secții a ICA – instituită prin *Hotărârea* adoptată în cadrul celei de-a XIV-a Adunări Generale a ICA din anul 2000 – au drept obiective stabilirea, menținerea și dezvoltarea legăturilor dintre Arhivele din regiune, precum și dintre toate instituțiile și organizațiile implicate în gestionarea documentelor, lărgirea accesului la fondurile deținute și diseminarea informațiilor cu privire la ele în vederea stimulării folosirii lor științifice.⁷⁰ Rolul-cheie interpretat de ROSARHIV în sistemul arhivistic post-sovietic este inspirat nu atât de comunitatea unui trecut istoric nu foarte îndepărtat, cât, mai degrabă, este legitimarea *leadership*-ului provenit din recunoașterea internațională a competenței și prestigiului arhivisticii rusești din ultimii cincisprezece – douăzeci de ani, fie și dacă ne gândim doar la vasta experiență teoretică și practică acumulată în decursul implementării proiectelor de digitalizare și de accesibilizare a documentelor Internaționalei a III-a, ori a arhivelor organismelor internaționale la care Uniunea Sovietică și țările fostului bloc socialist au luat parte. În prezent, funcțiile de instruire în implementarea celor mai noi tehnologii informaționale și în perfecționarea profesională a arhiviștilor din statele-membre ale *EURASICA* și nu numai constituie aproape un mandat permanent încredințat de ICA Institutului Rus de Cercetări în Științele Documentării și Arhivisticii (Всероссийский научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела: ВНИИДАД) de la Moscova.⁷¹

⁶⁹ Armenia, Belarus, Georgia, Kazahstan, Kyrgyzstan, Moldova, Mongolia, Federația Rusă, Ucraina.

⁷⁰ *Vezi Statutul EURASICA*, adoptat la cea dintâi Conferință Generală a sa din 6 decembrie 2000 (<http://archives.ru/international/eurasica/charter.shtml>).

⁷¹ http://www.vniidad.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1153&Itemid=779.

În pas cu activitățile din cadrul ICA, ROSARHIV continuă politica inaugurată în anii '90: de dezvoltare a cooperării reciproc avantajoase cu administrațiile naționale de arhivă în problemele de interes comun – schimbul de experiență profesională, valorificarea patrimoniului documentar, restituirea arhivelor, completarea fondului ROSSIKA și a. Înțelegerile bilaterale directe încheiate cu Agenția Federală de Arhivă de către instituțiile corespondente dintr-o serie întreagă de țări (ca, de exemplu: Olanda, Franța, Italia, Austria, Germania, Polonia, Țările Baltice, Ungaria) au condus la un real progres în chestiunea retrocedării documentelor confiscate de URSS în anii celui de-al doilea război mondial, nici pe departe încheiată, și, mai important, au contribuit la o mai bună cunoaștere și apropiere plurivalentă, înlesnind anevoiosul proces de reconciliere istorică între popoarele cândva inamice. Abordarea pragmatică a relațiilor bilaterale germano-ruse, polono-ruse ori maghiaro-ruse este un exemplu de urmat în atingerea imperativului edificării unor raporturi întemeiate pe rațiune, dialog, respect și încredere. De mai bine de zece ani, state ca Germania, Ungaria, Polonia, China ori Mongolia și-au creat adevărate „misiuni arhivistice permanente” pe lângă ambasadere și centrele lor culturale din capitala Rusiei. Experți-istorici și arhiviști promovează investigații sistematice în arhivele, muzeele și bibliotecile rusești, copiază documentele privind istoria țărilor lor, publică rezultatele cercetărilor în ediții bilingve și le fac cunoscute publicului larg prin intermediul expozițiilor istorico-documentare comune. Cea dintâi ședință a Comisiei Comune Ruso-Ungare de colaborare în domeniul arhivelor a avut loc acum zece ani, la sfârșitul lui 2003, pe fondul unor contacte deja stabilite și al interesului crescând al Arhivelor Ungariei, manifestat față de problema indexării informațiilor documentare pe suport electronic. În anul următor, la Moscova se aflau deja „arhiviști-stipendiați” și un delegat al Institutului Arhivistic de pe lângă *Centrul Cultural, Științific și de Informare al Republicii Ungare* la Moscova, cu toții angrenați într-o adevărată campanie de copiere a documentelor ungurești din arhivele rusești; tot atunci, ROSARHIV a predat delegatului maghiar o listă cu documentele referitoare la Ungaria, deținute de către Arhiva Rusă de Stat Istoric-Militară și Arhiva Rusă de Stat Economică, precum și un microfilm cu documentele existente în Arhiva de Stat a Federației Ruse, executat în virtutea prevederilor acordului încheiat cu Institutul Arhivistic.⁷² Din 2003 și până în prezent au avut loc șapte ședințe ale comisiei mixte ruso-ungare de colaborare în domeniul arhivelor, în urma cărora au rezultat câteva volume valoroase și expoziții de documente.⁷³

Concluzii: Impulsionarea relațiilor bilaterale

După hiatusul de fix zece ani din relațiile arhivistice ruso-române. Arhivele Naționale ale României ar dobândi un real avantaj prin conceperea unei strategii care să conducă la o schimbare majoră și de fond în planul raporturilor bilaterale. Este paradoxal că instituția noastră, care se constituie în unică autoritate cu atribuții de

⁷² <http://www.rusarchives.ru/news/hungary1203.shtml>.

⁷³ <http://archives.ru/international/commissions/hungary.shtml>.

nivel național în materie de arhive (conform propriului nou *Proiect de lege*⁷⁴) se situează în afara proiectelor și dezbaterilor pe teme istorico-arhivistice care proliferază chiar în România, cu participarea reprezentanților ROSARHIV. Amintim aici doar colaborările durabile – materializate prin cercetări în Arhivele ruse, apoi editarea în comun a unor volume de documente – dintre Institutul Diplomatic Român⁷⁵, Academia Română (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului⁷⁶), Biblioteca Metropolitană⁷⁷ și ROSARHIV, cu concursul Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse, prin Ambasada Federației Ruse la București și Agenția Federală pentru Afacerile Comunității Statelor Independente, ale Compatrioților care locuiesc peste hotare, precum și pentru Probleme de Colaborare umanitară (*Rossotrudnicestvo*).⁷⁸ În plus, instituția ar da un semn oportun de receptivitate la necesitățile de informare științifică ale istoricilor, gestionând relațiile cu Agenția Federală de Arhivă într-o manieră altfel decât conjuncturală, pe alocuri maniheistă și lipsită de conținut.

Întâi de toate, un progres remarcabil constă în deblocarea comunicării interinstituționale, înghețate începând din anul 2002. Stabilirea contactului direct, reistaurarea dialogului într-un climat de respect și încredere reciprocă ar crea premisele necesare pentru întâlnirile „la vârf”, destinate recapitulării relațiilor și identificării oportunităților de dezvoltare a lor; startul acestora nu poate ocoli, cu certitudine, negocierea unui nou *acord de colaborare* care să-l resusciteze pe cel semnat în anul 2002, dovedit anacronic și inaplicabil.

Proiectele profesionale și științifice consacrabile deblocării relațiilor bilaterale dintre Arhivele Naționale și Agenția Federală de Arhivă și, totodată, impulsivării colaborării dintre cele două instituții de arhivă, ar viza două direcții generale, și anume:

I. Susținerea interesului major al Federației Ruse, manifestat prin *Proiectul „Rossika”*, față de identificarea în arhivele, muzeele și bibliotecile din România a mărturiilor documentar-istorice privind istoria Rusiei și a poporului rus.

În scopul realizării acestui obiectiv, acțiunile oportune sunt:

- activitatea sistematică de depistare în fondurile și colecțiile Arhivelor Naționale și, în paralel, în cele deținute de muzeele și bibliotecile din țară, a documentelor referitoare la: populația de origine rusă stabilită definitiv în România; documentele unor comunități ruse, ale unor instituții și organizații țariste și

⁷⁴ Vezi *Expunerea de motive la Proiectul de Lege a arhivelor*

(http://www.arhivelenationale.ro/images/custom/image/Pdf-uri/Proiectul_Legii_Arhivelor.pdf).

⁷⁵ <http://www.idr.ro/Prizonierii-de-razboi-romani-in-Uniunea-Sovietica.-Documente-%281941-1956%29.html>.

⁷⁶ <http://centruldestudiiirusesisovietice.blogspot.ro/>.

⁷⁷ La simpozionul organizat de Biblioteca Metropolitană cu prilejul „Zilelor Bucureștilor” (septembrie 2009) a participat în calitate de invitat dl A.R. Sokolov, directorul uneia dintre cele mai importante instituții de arhivă din Federația Rusă: Arhiva Rusă de Stat Istorică din Sankt-Petersburg; cu această ocazie, cele două instituții au semnat un acord de colaborare, în baza căruia în anul 2010 a fost editat volumul de documente *Istoria României în fondurile Arhivei Ruse de Stat Istorică din Sankt-Petersburg*.

⁷⁸ <http://www.rs.gov.ru/about> și <http://rou.rs.gov.ru/>.

albgardiste; arhive personale ajunse în România în timpul revoluției din 1917 sau în anii războiului civil din 1918-1920; prizonierii Armatei Roșii sau mormintele și gropile comune ale soldaților sovietici de pe teritoriul României în perioada 1941-1944 și ulterior;

- executarea de copii (microfilmate) după documentele de interes pentru partea rusă, depistate în depozitele Arhivelor Naționale.

II. Continuarea activității începute în anii '90 pentru identificarea în arhivele, muzeele și bibliotecile din Federația Rusă a fondurilor și colecțiilor arhivistice și a documentelor provenite din România, precum și a documentelor privind istoria românilor aflate în fondurile și colecțiile din arhivele, muzeele și bibliotecile din Federația Rusă. Renegocierea condițiilor de restituire a lor și, între timp, valorificarea științifică a acestora prin acțiuni și manifestări organizate de Arhivele Naționale în colaborare cu Agenția Federală de Arhivă.

În acest scop, având în vedere că activitatea *Comisiei Mixte Româno-Ruse pentru studierea problemelor izvorâte din istoria relațiilor bilaterale, inclusiv problema Tezaurului României* nu a înregistrat rezultate notabile în atingerea obiectivelor planificate, iar *Comisia comună a istoricilor români și ruși* și-a încetat practic activitatea (rezumată la trei ședințe în decurs de zece ani și compusă majoritar din membri necunoscători ai limbii ruse, așadar care nu au cercetat arhivele rusești), sunt recomandabile:

- inițierea dialogului direct și activ cu Agenția Federală de Arhivă în vederea înființării unui *Grup de lucru româno-rus de colaborare în domeniul Arhivelor*, cu preocupări principale legate de schimbul de informații de interes reciproc, de dezbateră problemelor comune (cum ar fi: probleme de legislație arhivistică – cu precădere aspectul desecretizării documentelor; implementarea tehnologiilor informaționale și realizarea de proiecte electronice; perfecționarea arhivistică; păstrarea și conservarea documentelor în format electronic, domeniu în care experiența rusă este avansată), editarea în comun a unor volume de documente, organizarea unor expoziții de documente (itinerante sau virtuale);

- crearea unui *Centru de cercetare și documentare român la Moscova* (pe lângă Ambasada României la Moscova sau Institutul Cultural Român din capitala Federației Ruse), compus din experți pe problemele spațiului rus din M.A.E., Academia Română, Arhivele Naționale, cu obiective precise privind depistarea și copierea documentelor românești și a documentelor de interes pentru istoria țării (după modelul colaborării de succes dintre ROSARHIV și administrațiile de stat de arhivă din Ungaria, Germania, Polonia);

- efectuarea schimbului reciproc de copii între Agenția Federală de Arhivă și Arhivele Naționale, precum și punerea la dispoziția Arhivelor Naționale, contra cost, a copiilor documentelor esențiale pentru istoria României, aflate în arhivele federale;

- inițierea unor proiecte concrete (volume de documente, expoziții documentare la București și la Moscova; un exemplu de expoziție istorico-documentară: „Anul Rusiei în România”/„Anul României în Rusia”), realizabile cu sprijinul și în interesul Arhivelor Naționale ale României.

Ceterum censeo...

The Archival Russian-Romanian Relations from 1990 to 2014
(abstract)

This study uses the considerable documentary evidence recorded in the National Archives of Romania regarding the efforts of Romanian officials during the early 1990's to reinitiate the institutional collaboration with the Federal Archival Agency of the Russian Federation (ROSARHIV). Premising that no other neighbouring country holds as many Romanian vestiges as the archives, libraries and museums in Russia, my research endeavours gradually unveil the relations established during the past quarter century between the National Archives of Romania and ROSARHIV, placing them in the sinuous context of the political affairs conducted by the two countries.

The dialogue between the Romanian and Russian archivists had an auspicious start in the first years of the pro-Soviet regime of the National Salvation Front, in unison with the democratization and openness displayed by the Soviet state/Russian Federation. The impetuous dynamics of the bilateral contacts in 1990-1991 had an impact on the archival field as well.

The political connections got increasingly complicated, concurrently with the strengthening of the conservative forces in Moscow and with the aligning of the Romanian strategy to NATO and EU, the result being the archival restriction. Old and sensitive matters have been rediscovered: the nonratification of the Romanian-Soviet Treaty from April 1991, the situation in the Republic of Moldova, the issue of the Romanian treasure evacuated to Moscow, the condemnation of the Ribbentrop-Molotov Pact, archives retrocessions. Linguistic barriers, prejudices, reluctance and fluctuations of the Archives decisional factors obstructed the expected evolution of the relations between the archivists' forums, making necessary the unlocking of the interinstitutional communication, frozen since 2002.